

કાળો ચોર

જુગારે જારી નાણુયા, ખલક ખૂવારી મૂળ,
પણ ખૂવારી સાથે જો રમો, તો ચડે ખૂવારી ખુબ.

વાન ખરી છે, અનુભવીજનો પણ એજ વાત
કહી ગયા છે કે જુગાર અને જારી જગતમાં
ખૂવારી કરાવનારાં છે, પરંતુ જો પોતાની પ્રિય-
તા સાથે તે ખેલવામાં આવે તો ખૂવારીને બદલે
કુશળ ખૂમારીમાં મુકે છે, ને તેથી દરેક ચતુરને
સડતાર વિનોદનો સમય આવી જ રીતે અન્ય
કુરમાં વિતાવે છે.

વસંતના તે દીવસો હતા. અવંતિનો જવાન
ખરસોઠ કસ્તુરચંદ પોતાની પ્રિયતામાં સશીકાની
સથ ચોપાટ ખેલી રહ્યો હતો, પણ સશીકાની
પ્રશાંતી આગળ તે ચતુર નર હાર્યો ને છતેલી
કુદરી ખુશાલીની તાળી પાડી ખેલી હતી, "તમે

હાર્યા, કેમકે જીગ્યાના દાવ ખેલવામાં જે એક ખાસ લક્ષણ જોઈએ તે તમારામાં નથી, હવેથી આપ મિત્રોમાં બીજીલક્ષણ તરીકે જોળખાવાને બદલે એકવીશલક્ષણ તરીકે જોળખાવજો.”

તે સર્વ વાતે પોતાની ચતુરને-પ્રવિણ પ્રિય-તમાના પ્રેમમય કટાક્ષથી ડિઝરાતા જાગ્યોને મૃદુ-હાસ્યથી વધાવી લેતાં કહ્યું “ પરંતુ કહેતો ખરી, કયું લક્ષણ-કંઈ કળા મારામાં અપૂર્ણ છે.”

તે મોતીના દાણા જેવા દાંવની પાંક્ત ચમ-કાવતી ખોલી “ તે કંઈ મારાથી કહેવાય? પતિને પ્રતિથી શીખામણ અપાય?

તેજ વખતે દરબાજામાંથી ખડખડ હસવાનો અવાજ થયો ને “ ના ન કહેવાય-હાની તમારાથી ન કહેવાય ” કહેતો એક તરૂણ સહેરી લાલાજી ડાલતો અંદર આવ્યો. ઓહો, કમળાકર બાઈ તમે ક્યાંથી! — “ લશીલાને જરા સમજાઈ નહીં સ્વાલ કર્યો, ન હા તે માણપ્રધાનનો પુત્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૫૪૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડા.પો. ચારિ

વિષય ૬-૧૩

પમનાજા ઉર્ફે કમળાકર, શેઠ કસ્તુરચંદ્રનો અંગત
 હાજોડીયો મિત્ર હતો સ્વભાવે રમુજ હતો, હજી
 સુધી કુંવારો હતો, ને તેને ભવિષ્યમાં પણ કુંવરી
 છાંદગી ગાળવાના ઠાઠ હતા, ને તેથી તેની રમુજ
 તેનું હાસ્ય છાંદગીભર હજી રહે એવો સંભવ હતો,
 કેમકે પુરુષનું હાસ્ય ને રમુજ નોડાનને મરતી
 ત્યાંજ સુધી રહે છે કે—

વળગે લીસનોરી નહિ, વળગે નહિ બચહાર,
 ત્યાંસુધી સહુ પૂરવની, જુઓ જગતમાં બહાર;
 ચિતા જ્વાળે યોગણી, ચતુરા આંખે ધેર,
 વનિતાને વેહારતાં, વાંદાની ત્રાસ હોર.

પરંતુ સદાશયે હજી કમળાકરભાઈને એવી
 કાંઈ વીચનોરી વળગી નહિ હોવાથી તે બંદો વધુ
 બહેરી હતો, છતાં ચતુર હતો, તે શેઠાણી શક્તિ-
 કલાનું કહેવું સમજી ગયો, ને અંદર આવતાં
 બોલ્યો “ભાણી ચતુરનરને પણ પોતાના અવગુણ
 અને પાસની અહત નથી સમજતાં, અમારાં

કસ્તુરચંદલાઇ સર્વ કળા સુગમ્ય હોવા છતાં
એક કળા તેમનામાં કંઇ નથી તે તેઓ નથી
સ્હમજી રુકતા કહો તો હું કહું.”

શશીકળા ને કસ્તુરનાં દીનકરને જોઇ ખીન્નેલાં
કમળો જેવાં હાસ્યથી ઉભરાતાં મુખ કમળાકર
તરફ ફર્યા, કસ્તુરે કહ્યું “કહે જોઉ કંઇ કળા—
કયું લક્ષણ મારામાં અપૂર્ણ છે.”

કમળાકરે હસી તેના કાનપર પડી કહ્યું....
અને કસ્તુરચંદ હસી પડ્યો, ને જોલ્યો “ખરેખર
એ કળા મારામાં નથી,—શશીકલા કમળાકરના
હોઠ હસવા પરથીજ સમજી ગઇ કે તેને જે
કહેવું હતું તેજ કમળાકરે કહ્યું હતું, ને તેથી તે
પણ હસી.”

“ને ચાલ કહે રાજા આપણી રાહ જુવે છે
પત્રવિહાર કરવા જવું છે તે” કમળાકરે વાતને
વિષય બદલતા કહ્યું, ને કસ્તુરચંદ તેમને મળી

પ્રિયતમાની રાજ્ય લાઇ તેની સાથે દરબારમંડપમાં
આવવા નીકળ્યો.

અવંતિનો જવાન રાજ્ય કસ્તુરચંદ્રને કમળા
કરનો અંગત મિત્ર હતો, તે મિત્રોની ત્રિપુટીમાં
“જીવ એક દેહ જીવવા” જેવું અપૂર્વ હેતુ હતું,
તે તે શુશોભીત બગીચામાં વસંતના ખીલેલા
પુષ્પોની ખુશખો માણી રહેલો રાજ્ય-અવંતિનાથ
આત્યારે તે પ્યાના મિત્રોની રાહ જોઈ રહ્યો હતો,
પરંતુ કમળાકર અને કસ્તુરચંદ્રનો રાજ્ય સંગીત
શાળામાં કરેલ અમ સમગ્ર સંગીતશાળા તરફ
ગયા, ત્યાં રાજ્યને નહિ જોતાં કસ્તુરચંદ્રને ત્યાં
હોલ રાખી કમળાકર બગીચામાં રાજ્યને શોધવા
નીકળ્યો, કસ્તુરચંદ્ર ત્યાં ખુશનુમા વિચારમાં
હોતો હતો, ત્યાં તેની નજર રાજ્યમહેસની એક
ચુમ્બાદારી તરફ પડી, તે તે ચમક્યો, ચુમ્બ દાર
માથી એક દારી કેટલાંક કીમતી મોઢવથી ખર-
મણેલાં વસ્ત્રો લઈ છુપાતી બહાર નીકળી હતી,

કરતુરચંદને શક ગયો, ને તે ઉતાવળો પેલી
શુભ બારી તરફ ગયો, ને-કપડાં લઈ જતી
દાસીને પકડી પૂછ્યું "જાનાં કપડાં ક્યાં લઈ
જાય છે ?"

તે મુજબ, જેમ રાગને જેમ પાણી છલકે
ગભરામણી માય, તેમ કરતુરચંદને જેમ તે
દાસીની ગભરામણી વધી, પુરતજ તે હચકાતી-
અચકાતી બોલી "આ-આ કપડા પટરાણી કમલ
નવતાનાં છે.....ને.....હું.....ધોવા....."
અગુર કરતુરચંદ આશ્ચર્યમાં પડી ગયો, તેણે પુરત
પટરાણીની તે દાસીને જવા દીધી પરંતુ પાતે
વિચારમાં પડી ગયો, તે મન સાથે બગડ્યો "શું
પટરાણીના કપડાં ને કાઢવામાં ?".....તે આ
સંજ્ઞાથી વિચાર કરે એ પહેલા કમળાકરની શુભ
બોલી, "રાગ અહિં છે, કરતુરચંદ આમ આવ"
કરતુરચંદ પુરતજ તે તરફ ગયો, રાગજે બગડે
તેને 'એકવીશમણી કહી' હસી આત્મકાર બોલ્યો,

તે તે સહચર ગયો કે કમળાકરે તેની પ્રિયાના
બોલ રાગને કહી દીધા છે તેણે હસતાં હસતાં
કમળાકરનો કાન પકડ્યો 'હુઆ કહી દીધું કે ?'

તે આનંદ વીનોદ, મીત્રોના હામશ્કરી કંઈક
વધુ વખત આત્મે પણ ત્યાં રથવાહકે આવી
ખબર આપ્યા કે 'વનવીહાર માટે રથ તૈયાર
છે' તુરત રાજા મીત્રોને રથમાં બેસવાનું કહી
પોતે પોતાની પ્રિયતમા-પટરાણી કમલનયનાની
રજા લેવા ગયો, તે મીયુની જપમાળા જપતી
સુવર્ણ કમલનયનાને પ્રિય પતીને આલીંગન
આપી વનવીહારની રજા આપતાં કહ્યું 'આપ
જાણે જાઓ, પરંતુ રાત્રીના વહેલા વળગે આપના
હર્ષન વગર હું રાત્રીનું ભોજન નહીં લઉં.'

રાજા પ્રીયતમાની પતી જાકતીનું સુખનથી
સ્વાગત કરે તો સંજના વહેલા પાછા વળી આવ
વાની કુશળતા આપને આ પટરાણી તેને જતો જોવા
કર્યો આવી સુખને આલીંગનમાં છુટી ગયેલો

ચોદસો અરખે આવી તે બાંધવા લાગી, બાંધતા
બાંધતા તેનો અંબમરોડ ને અંબળ નજરો ઉપર
ઝરખા નીચે રથમાં બેઠેલા કર્ણુચંદની નજર
પડી, તે ચતુરે શીડીયે, રાજાનાં અંતઃપુરમાં જતા
આવતા કમળાકરને પુછ્યું આ સ્ત્રી કાણુ ? તેણે
કહ્યું એજ રાજાની નવી પટરાણી કમલનવના.

કર્ણુચંદ બીચારમાં પડી ગયો ને બોલ્યો,
'કાણુ કંઈ સારાં નથી સાગ્યાં' કમળાકરે બોલ્યો
'તે' કેમ જાણ્યું પુરુ' શીડીયો બોલ્યો કો તો
સાત્ર જાણનાર કોઇપણ જાણી શકે, જોને કોઈ
સાત્રમાં કહ્યું છે કે—

અરખે જઈ અખો? હોડે,
આખ સડાવી આણુ? દે,
ચતુર નર સમજે તે સારુ,
નીચવ તે વ્યક્તિચરી નાર.

એમ કહી તે પેલાં કાઠવથી ખરાડાલાં કપડાંની
વાલ કહે. પાળનો હતો, એટલામાં રાજા આવી

જવાથી તે મીત્રોએ વાત બંધ પાડી, રથ આણ્યો,
સુંદર ઉપવનને રસ્તે.

વનને ઉપવનને ધોવન આપ્યું હતું આંખે
આંખે કામદેવનાં સંગીત ગાતી કોકીલાઓ ટહુકુની
હતી, પાંખે પુખ્તે લમરાઓ ગુંજીરવ કરી રહ્યા
હતા ને પુખ્તોની સુગંધી લઈ હિંડો પવન મીત્રોનાં
મગજ યુગધથી તર કરી ફેનો હતો આવો સુખા-
નુભવ લેતા તેઓ એક સુરમ્ય નહીના તદ પર
આવસી ફુંગમાં આવી પહોંચ્યા, અગાઉથીજ ત્યાં
ભોજન વીજેરની સામગ્રીઓ તૈયાર રાખવામાં
આવી હતી, ત્રણે મીત્રોએત્યાં ઉતરી, રનાન ભોજન
ને રમત ગમનનો આરંભ કર્યો, ખરે ખર એકાંતમાં
ખુશાલી અને મીત્રોનો મોદપ થયું એ પળવારે
કરતાં વધુ ટકતી નથી, અહીં પણ તેમજ થયું
મીત્રો અરસપરસ એક પ્રીત્તનાં હૃદય ખોલી મોટા-
મના આક ખરને દલ શીવાય આનંદ ફીડા કરવા
સમર્થ, આમ કરતાં સાવ કાળ ચલ્યો ને કમળાકર

‘જોગે આકાશ તરફ નજર કરે, નેજા
હીન થનેા સૂર્ય જાણે ધનહીન થયેલા નીસ્તેજ
પુરુષ : વેશ્યાને આંગણેથી જાકારે મળતો હોય
તેમ આકાશરૂપી વેશ્યા તને હાંકી કાઢતી જણાય છે.

જનને મીત્રોએ કમળાકરના કાવ્યમય વાક્યને
‘આવી હાથ’, વેશ્યાને ચારની વાત પરથી રાગને
પોતાની પ્રતિમ વાદ આવી નેણે તુરંતજ કંઈ
આલો આલો હવે થર તરફ મારી પ્રીયતમા મારા
શીવાય ઝુરતી હશે.

કમળકર હસી બોલ્યો, ‘તમે તો બહુ અધીરા
આ કરતુ ચંદ કહ્યો પોતાની શેડાણી માટે ઉતા-
વળે આતુર નથી થતો.

રાત્રિએ કહ્યું હસીને ‘એની શેડાણીને મારી
પટરાણીમાં ફરક છે, એ નહીં જાય ઘેર તો પણ
શેડાણી તો પેટ ભરીને જમી એસશે જ્યારે મારી
પટરાણી મારા દર્શન થગર બુખી મરશે.’

રાજની આ સ્વપીસાની મગફરીના સખ્દોએ
 હસ્તુરનંદનું લોકી ઉઠાવ્યું, 'છતાં તે ધીરજથી
 માર્મિક શબ્દમાં બોલ્યો 'મહારાજ એ તો કદ
 કહી શકાય નહીં, તમે ધારો છો, એથી ક્યાંક
 ઉઠાડું પણ હોય, એ તો ક્યાંક કીચકમા કમળ
 હોય, ને સુંદર મરાવરો શેવાળવાળાં હોય છે.'

એટલે એટલે તું શું એમ કહેવા માગે છે
 કે, તારી શેકાણી સતી છે અને મારી પ્રદરાણી
 પતીત છે? 'રાજ જરા દહાર મળે' બોલ્યો, હાસ્ય
 વીનોદની વાત જરા ગંભીર સ્વરૂપ પકડતી જણાઈ
 હસ્તુરચંદે જનાપણ ન ઉશ્કેરતાં કંઠાઈથી જવાબ
 આપ્યો 'મહારાજ એતો બાંધી મુકી સવાલાખની
 બોલવામાં સાર નહીં.'

'નહી તારે ને સ્પષ્ટ કરવું જ-પડશે' તે રાજ
 શબ્દની વચ્ચે લેતાં બોલ્યા, કમળકરે આ
 વાત વીસરાવા બંધિ વાતો વચ્ચે નાખવા થયો
 એક મગફરી કમો પડ્યું—

રાજા જાળક નારીને ધોડા હડ મશકુર,
 મરતાં પણ મુકે નહીં સીધી વાત લગીર,
 અને રાજાને સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવાની હક
 પકડીજ બેઠેલો જોઈ કસ્તુરચંદે કહ્યું 'મહારાજ
 મારા મુખે સ્પષ્ટ કરાવો કરતા આપજ એક રાત્રી
 અંતઃપુરમાંથી એરહાજર રહી રાત્રે એકાએક
 જઈ સ્પષ્ટ કરી લેજો' એમ કહી તે ઉઠ્યો,
 રાજા વીચારમાં પડી ગયો, તે આજેજ એ
 પ્રયોગ કરવાના નીશ્ચય પર આવ્યો ને કહ્યું
 'હીક છે હું આજેજ તેમ કરે હું કમળાકર તું
 જા ને આમારી જમી વાળી મુદ્રીના પટરાણીને
 આંખી ખમ્મર આપ કે આજ રાતના રાજા શીકાર
 મુકમાજ રહેનાર છે તેમ જમીનાં દર્શન કરી
 જમી લ્યો.'

તુરંતજ કમળાકરે તે વીંટી સીધી ને કસ્તુ-
 રચંદ સાથે નગરનો રસ્તો મુકક્યો, જ્યારે રાજા
 મુનમાં થયેલી સંકાપી જીવવા જનનો સીકાર

મૃદમાં જઈ બેઠો, ને તે વાતને ઢાંકવા જાણે
રાત્રી અંધકાર રૂપી પછેડો પૃથ્વીપર નાંખતી
હોય, એમ ચોતરફ રાત્રીનો અંધકાર છવાઈ ગયો.

પરંતુ કરતુરચંદના શનયગૃહમાં રાત્રીના અંધ-
કારને આવવાનો અવકાશ નહીં મળ્યો હતો, સૂર્યના
જેવી પ્રકાશીત રોશની અંતઃપુરમાં સળગી રહી
હતી ને મતી શેઠાણી રાશીકલા પ્રીયતમની રાહ
જોઈ રહેલી એક સામુદ્રીક શાસ્ત્રનાં પાનાં ફેરવતી
હતી જેમાં ! એક પુરેપુરાં બત્રીશ લક્ષણાં નરનારીને
જે સંતાન થાય તે ચકવર્ની થાય ને જે દેશમાં
તેઓ વસતા હોય ત્યાં પાણીની અછત કે દુષ્કાળ
ન નડે એવી જાતનું વર્ણન હતું. રાશીકળા તે
વાંચવામાં તસ્લીન હતી એટલામાં પાછળથી પ્રીય-
તમ હાખલ થયો, તેણે રનેહયા પ્યારીની આંખો
કાઢી ચુખી લીધી ને તે હસ્તી હસ્તી પતીનાં
ખિન્નામાં પડતાં બોલી બા વાંચો.

કરતુરચંદ તે વાંચી પ્રીયતમાની આંખમાં

અમકને લાવ સમજા ગયો, કે તેણી પણ તેવાજ
બાળકની માતા થવાની આવના કરતી હાજે છે ને
તેથી બોલેલા ‘‘ચાકે ભારે કું’’ પણ એક અપૂર્ણ
રહેલું સ્વપ્ન--કળા--મેળવી સર્વ બનીશ સહજો
બની તારી મનોકામના પુરી કરીશ એમ કહી
પ્રેમથી હૃદયમાં દાખી દીધી, તે પ્રગલ્ભા-શરમાઈ
ગઈ, સજવાઈ ગઈ, ત્યાં કાંસીએ આવી ખસર
આપ્યા કે ‘યરપારકરની પેટી પરથી એક સંદણી
સવાર કંઈ અમત્યનો સંદેશો લઈ આવ્યો છે’

શેઠે તુરતજ પ્રિયતમાને દુર કરી સંદણી
સ્વારને અંદર બોલાવ્યો, ને તેણે નમી એક રકબો
તેના હાથમાં આપ્યો જેમાં પેટીના મુનીએ
જણાવ્યું હતું કે ‘માળવાથી આવેલો માલ ચર
પારકરના રાજાએ વધુ દાણ લેવા માટે અટકાવ્યો
છે ને તેનો નિર્ણય આપના સીવાય થઈ શકે
એમ નથી, સારું આપ તુરત આવો.’

શેઠે કાગળ વાંચી વિચારી સ્વારને કહ્યું

‘રાત્રીના વિસામો લં આપણે રહવારે વહેલા
અહિંથી નીકળી જઈશું’ તે તુરતજ નમી ગયો,
કે શેઠની યાત્રા ત્રાજગી ચિંતાતુર બનેલી સતી
શેઠાચી પાસે આવી બોલી ‘નાથ શું છ માસની
લાંબી મુસાફરી આપ કાજ રહવારથી આરંભશે ?’

તેણે હૃદય ‘હા, કેમકે લક્ષ્મીને અર્થ પ્રાપ્તિને
આહવાર મનુષ્યે, આળસ, બય નિંદ્રા ને દીર્ઘ-
સુતતા ત્યાગવાજ જોઈએ, માટે મારે પણ કાલંજ
જવું જોઈએ.’ એમ કહી તેણે પ્રિયતમાને સંતા-
પવા હૃદય આહીંગન દીધું, અંહો અંહો ખરેખર,
સતિ સ્ત્રીને પતિ વિયોગ સમાન બાળું કાઈ દુઃખ
નથી, હૃદય આહીંગનથી પણ તે તરફની ચિંતાએ
બ્યાકુળ થયેલું અંદ્રમુખ ફરી નહીંજ અમકયું.

આવો એ સતિની બ્યાકુળતાનું સમાધાન
કરતા હસતુરને મૂઠી આપણે જસ રાગની તથાસ
સમજે, તેણે પદરાયીને મેદિશા કહેવરાવી પછી
શું કયું, તે જણવા જવું છે, રાત્રિના પહેલો

પહેલેર પસાર થતાં તે મિત્ર કમળાકર સાથે દૂપા
 લેખાસમા રાજમહેલમાં હાખલ થયો, એક વૃક્ષની
 પાછળ છુપાયા, પરંતુ તેઓને વધુવાર બોડી
 થવું પડ્યું નહિ કેમકે બોડીજ વારમાં પેલું
 ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડ્યું, તે સોળે ચણુગાર સજ્જેલી પદ
 રાણી દોસીના હાથમાં બોજનના થાળ ભેવરાથી
 દામી સાથે બહાર નીકળી, તે રાજની આંજ
 આંખ ફાટી રહી, આતે સ્વપ્ન કે સાચું ? પોતાના
 હર્શન વગર પાણી નહિ પીનાર પતિવ્રતા (?) પદ
 રાણી પોતાની ગેરહાજરીમાં ક્યાં જઈ રહી છે ?
 તે જાણવા પહેલાં તો તેને રૂવે રૂવે આગ પરજરી,
 તેણે તલહાર પર હાથ મુક્યો, તે કમળાકરે બહ
 કાઠી કહ્યું 'સંપુર્ણ' જાણવા શીવાય કંઈ પણ
 સાહસ ન કરતા-ને જાણો તો પણ એી કાવ્યા
 ન કરતા.

કમળાકરની શીખામણ રાજની બહકાળ્યો,
 તે તે બન્ને પદરાણીની પાછળ પાછળ છુપાતા

આસ્યા તે ગામના ઠાટની એક છુપી બારી વટાવી
 ગામ બહાર ચાલી-વચમાં નદી આવતી હતી,
 તે ઝોળંગી, નદી કીનારાનો કિચક ખુંદતી તે
 નદીને સામે પારના સ્મશાનમાં ગઇ, કે જ્યાં એક
 અધોરનાથ નામનો ખાકી આવે ખુંપડી કરી
 પડ્યો હતો દાસીને ખુંપડી બહાર ઉભી રાખી તે
 અંદર ગઇ, તે કમળાકરથી ખોલાઇ જવાયુ ખરે
 ખર વિશ્વાસુ નૈવ કર્તવ્યઃ સ્મિત રાજ્યકુલેષુ
 ચ-અર્થાત સ્મિ તેમજ રાજકુળનો વિશ્વાસ કરવો
 નહિ એ શાસ્ત્ર વાક્ય અહિં સાચુ પડે છે.

પરંતુ તેના એ બખડાટને સાંભળવા અસાધ
 ઉશ્કેરાયેલા રાજાને હાન નહીં હતા, તે તો પેલી
 દાસીને પકડી રાખવા કમળાકરને કહી ખુંપડીની
 અંદર ધસ્યો, જઇને જોયું તો અફસોસ રાજ
 શયાની માણુનારી બાવાની બજીલની સયામાં
 કીચતી વચ્ચે રમદોડતી તે પાંખડી ને મસ્ત

બાવાના હાથમાં--આથમાં--આલીંગનમાં સપડા-
યેલી હતી.

કોધાતુર રાજ્યએ એકજ તક્ષવારને ફટકે તે
પાપીણીને સામે થયેલા તેના માર--પાખંડી સાધુને
પરલોક પહોંચાડ્યાં, કમળાકર સ્ત્રી હત્યા અટકા
વવા ત્યાં દોડી આવ્યો પરંતુ તે આવે એ પહેલા
રાજ્યએ પોતાના કોબને પરીણીત કર્યો હતો તે
ક્ષીપ્રાનાં ગંભીર પાણીનો ખલખલ બાવાજ, તે
વહી ગયેલાં યૌવનને કમોતે કરમાયેલા કુશને માટે
રડતાં હોય, કે પછી આર્યાવર્તની સ્ત્રી રત્નની
આત્મી અધોગતી જોઈ રડતાં હોય--તેમ તે અંધારી
રાત્રીમાં વધુ ખળખળતાં અવાજ કરી રહ્યા હતાં,
શીવાય, રાજ્ય, રાજ્યની તક્ષવાર ને એ હત્યા
જોઈ હેખતાઈ ગયેલો કમળાકર, સર્વ ચુપ્પહતા x x

પાપને ખુલ્લાં કરનાર પોહ કાટકું આકાશે
હિપા પ્રગટી સતત્કાર વીર્યોગમાં, યુરેલા ચક્રવા
ચક્રવી દોડી એક થયાં, ત્યારે કસ્તુરચંદ વીરો

જવા પ્રીયતમાથી પુરો પડતો હતો, તેણે જતાં જતાં કહ્યું 'પ્રીયતમા, તૂ સતી છે મને તારીમાં પુર્યું વીશ્વાસ છે છતાં મુનીવરનાં પશુ મન યજ્ઞાવનાર કામદેવ વધુ બળવાન છે તે અટકશે વધુ બોલી શક્યો નહીં

અતુર રમણી સમજી ગઈ તે બોલી 'નાથ નચિંત રહો બળવાન કામથી પશુ મારું અંતર ધ્રુવ બળવાન છે.'

'હું' કહ્યું કઈ છું પરંતુ હવે ખોરાકને સંગ તથી તે નિર્બળ થતું જણાય તો તો તું કોઈ ગુણવાન પુરુષથી પ્રસંગ પાડજો કે જે તારે સ્થિત બને મારી આખરે અવશ્ય સાચવશે'

પતિની આ વાતે સભ્યની આંખમાં આંસુ આપ્યાં તે બોલી 'નાથ હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આપ આવો ત્યાંસુધી હવે અનુસાર ખોરાક સયા અંજન ને અન્યની સંગતે હું સર્વ તજુ છું આપ નચીંત થઈ પધારો.'

શેઠ સતોષ પામી પ્રેમથી પ્રિયને આક્રમિત
કરી ઉગતા સુર્યને નમસ્કાર કરી સાંઢણીપર
સ્વાર થયા, ને ચરપારકરને રસ્તે પડ્યા થોડી
વારે રાજ્ય તરફથી કમળાકર કસ્તુરચંદને બોલાવા
આવ્યો, પણ શેઠાણીના કુકુમથી દાસીએ તેને
બહારો બહારથી જવાય. દઇ પાછો કાઢ્યો કે-
શેઠ એકાએક કામ આવવાથી બહારગામ ગયા
છે, તમે તે આવે ત્યારે આવજો.

કમળાકરને કંઈક માહું સાચું સાચે થોડી
અભયમી થઇ, શેઠાણીએ પત્નીની ગેરહાજરીમાં
તેની મુલાકાત લેવા કાં ના પાડી. તેનું રહસ્ય તે
કુવારો કમળાકર સમજી શક્યો નહિ, તે મનમાં
શું થવાતો રાજદરબાર તરફ પાછો ફર્યો, પણ
એટલામાં રસ્તામાં તેણે અવંતીના લોભીને ખત
દય શેઠીના દેહગણને એક આજ્ઞા ઉપર મુદ્દમ
કરતો જોયો ને તે લલો કમળાકર તુરત તેની
મદદે થોડી ગયાં.

શેઠની અવકુમારો બોગ થયેલો તે એક
સદાનંદ નામનો ગરીબ મદ, પાછાણ હતો, શેઠ
તેના ઉપર અકબાલ આજ સાથનું બેલું માંગતા
હતા, તે આપી ન શકવાથી શેઠ તેને પોતાના
શુભાસ્તા પાસે ધસડાવી રાગ પાસે દંડવા લઈ
જતા હતા, તે ગરીબ વૃદ્ધ પાછાણને ધસડાતો
એક તેની સુંદર વદન પુત્રી કુમારી મેનામી
આંખમાંથી દડ દડ આંસુ સરી રજાં હતાં, છતાં
તે લોખીતે ટકા કમ-ટકા કમ માનનારા દોહ
જાણને જરા પણ દયા આવતી નહીં હતી ખર
હયું છે કે—

પથ્થરને પોલાણનું બન્યું લોખીતું દીલ,

પીગળાનું પીગળે નહી, વજ્ર સમુ મુસડાલ,

દોહજાણનું દીલ તો તે કરતા પણ વધુ કઠોર

હતું, છેવે પાછાણના કાનાલાલ કે તેની પુત્રી

મેનાના અમુપાતન પીગળાવી શક્યાં, પરંતુ એજ

વખતે આવી પ્રહારિતા કમળાકરે તેને અટકાવી

કહ્યું 'શેઠ, લોજી વસુલ કરવા શું આવો મુશ્કેલી
આકરી બેઠા છો ?'

શેઠ કમળાકરને રાગના બીજને જોઈ જરા
ધીમો પડ્યો ને બોલ્યો 'શું કરે આપા, આ
આજીવ વાવડા કરે છે, પણ નાણાં ઠાઠતો નથી'

આજીવે ધમર માંગ્યે મદતે આવી પહોંચેલા
કમળાકરને પગે લાગી કહ્યું 'જાણ મને એક
માસનો વાવડો અપાવો છું તે હરમાન કંઈ સગ
પડે ઉતારી આપીશ.'

સેના હચ્છા તો એક પણ પળ વધુ બોલ
પાતી ન હતી, પરંતુ શું કરે, કંઈ કમળાકરનું
માન તો રાખવું જોઈએના, ને તેથી કમળાકરના
કહેવાથીજ તે લોખી વાણીને આજીવને આપેલો.
વાવડો નમવાતે મને કહ્યું કર્યો, ને તે મર્યો,
કમળાકર પર આજીવ આજ તેની યુવાન કન્યાને
ધીજી આપી દુવો, બેલાં તે ઉપકારી તરફ
અનન્ય બાવડી જોઈ નહીં, કહાં ને કે મળે, —

ઉપકારને બદલે હર્ષ ઉર માનતી આબાર તે,
કંઈ નેહ નજરે તીરખતી સંભારીને ઉપકાર તે.

‘પરંતુ આપણા કુંવારા કનૈયા કમળાકરને
હજી તેવી નેહ નજરોનો પરિચય નહિ હોવાથી
તે તો આસકની પેઠે નીચું મસ્તક કરી સીધો
રાજદરબારમાં પહોંચી ગયો, રાજા કચવાતો,
કસ્તુરચંદને કેમ મોહું દેખાડાશે,’ એ વિચાર
કરતો બેઠો હતો. ત્યાં કમળાકરે આવી ખબર
આપ્યા કે ‘કસ્તુરચંદ બહારગામ ગયા છે એથીંયું
કામ આવવાથી ને ઘેર રોકાણી એકલાં છે,’

રાજાના મોઢા પર હર્ષ પથરાયો થું ‘ઘેર
એકલાં છે ?’ ત્યારે તો ઠીક પડશે, તેની કસોટી
કરી કસ્તુરચંદની મુજબ પાણી કિતારવામાં મગ્ન
પડશે, નહિ તે તે મને આવી વાત વાતમાં મેણ
મારશે.’ તે એ વીચારી, પોતાની પદરાણીના
કૃત્યથી શરમાતો રાજા દેખથી બોલ્યો.

કમળાકર રાજાના બચકર વીચાર બાણી

કંપી ઉઠ્યો ને બોલ્યો 'મહારાજ આ શું બોલો
છે ? મીત્રના ઘર પર આવી કુદૃષ્ટી, ખરેખર
રાજા મિત્ર નહિ, એ કહેવત તમે ખરી પાડશો ?

રાજાએ હસી કમળાકરનો હાથ પકડી બેસા-
ડતાં કહ્યું 'બળાતકાર નહીં કરે, પાંડુ તે બોલા
વશે તોજ જાણશ.'

'તેમ કહી જતે નહીં રોકાણી સતી છે સતી
કહી એવો વીચાર કરે નહીં ને નેવનાં પાણી
મોળે ચડે નહીં' કમળાકરે પવિત્ર દીક્ષના વેગથી
આજેકાંઠીમાં પહેલ વહેમાજ મંત્રીર મધ કહ્યું.

રાજા કપટનુ હત્યો જોઈશું અજવાળી તોવ
શત, સતી તોવ કામીની જાત એમ કહી તે
કમળાકરથી પુરા પડ્યો. છતાં તે ઇર્ષાવશ થયેલા
રાજાના અંતરમાં ધોળાતી નીચવાત તેના હૃદયથી
છુંદી ન પડી, તે કરવુસ્તક આવી રોકાણીને
પકરાણીનો મુઠાગલો કહી પોતાને મેલ્યું મારે એ
પહેલાં કરવુરની પતીવ્રતા આને પતીત કરવા

મહાત્મા હશે, ને તેણે જ્યારે જોયું કે કોઈ દુતિની
પણ શેઠાણી મુશ્કાત લેતી નથી. ત્યારે તે કપડી
રાજાએ નવું કપડ ક્યું, ને પોતાના રાજાઈ
પાસે કામચર્ચક મહારસ રસાયણી પ્રમોગથી
તૈયાર કરાડ્યો કે જેનું પાન કરતા બાર કલાકમાં
મનુષ્ય કામથી બીવળ થાય, સારા સારનો વીવેક
જુદી જાય.

આ મહારસ તૈયાર થતાં-તેણે કમળાકરને
જોસાવી કરું કે આ પત્રીત ગંગાજળ છે ને તે
થરપાગક નતાં રસ્તામાં આવતાં ગંગાજળથી
કસ્તુરચંદ્ર એક આ તરફ આવતા સૌદાગર સાથે
તેની પત્નીને આપવા મોકલ્યું છે માટે જ
આપી આવ.

રાજાની કપડ જુદીથી અહાત કમળાકર,
હાથેર તે બતાવટી ગંગાજળ (મહારસ) સહ
કસ્તુરચંદ્રને ધેર ગયો, ને ઠાસીદારાં તે શેઠાણીને
પહોંચાડ્યું, શેઠાણીએ પત્નીની પ્રસાદી સમજી તે

જાળની રવાદવાણી કામવર્ધક રસાયન ગંગાજળ
ગણી પીધું, અને અક્ષૌઘ તેના ભાગ્યચક્રને
ધાકે ઢાધું.

જ્યારે રામ આમ પોતાનાજ પુત્ર પુત્રી રૂપી
પ્રજાને છળવા તેની ઉપર ક્રૂરપટ્ટી કરે, ત્યારે કુદ
રત પલુ ફારે છે, ને રાજ્યમાં નાના મોટા ઉમાત
શર થાય છે, રાજાની મલીન યુદ્ધી અષ્ટ તે દિવ-
સથી નગરમાં નાના મોટા ઉમાત થવા શર થયા
હતા, ને એક દાણો ચોર ત્રામના અતી અતુર
ચોરે ગામના શાહુકારને હુંદવાની શરૂઆત કરી
દાધી હતી, ગઢ રાજેજ ફાડેજાનો પટારો લોક
ચુંબકની મદદથી ચોરે ફાડ્યો શેક જમી ઉઠ્યા,
જુઓ પાડી ફાટવાળ અને સીપાઇઓની મદદ
આવી, પણ ચોર સામ્રાજીથી ધનની કાયળાઓ
સાથ જ ખડમાં ચેકની ગુણવાન મુવાન કન્યા
કળારતી ને તેની પીધવા ભાભી લીલાવતી સુતા
હતા, તેજ ખડમાં આશરો લીધી, કળારતી ને

લીલાવંતી ગભરાટથી જાગી ઉઠ્યાં, પણ ચોરે
 કળાવંતીને કહ્યું : નહીં છું તમારા જોભી
 ખાપને દાનધર્મ શીખવવા આવ્યો છું. ત્યો
 જામણી એક સોનામહોરની કોથળી તમે રાખો
 દાન પૂન્ય કરજો શેક તો તમને મરતાં સુધી
 નહીં આપે, એમ કહી એક કોથળી કળાવંતીના
 હાથમાં મુકી તે ખારી તરફ નાઠો, કે જ્યાં એક
 બચકર માપ લટકતો હતો.

ચોરની ઉદારતાના વર્તને કળાવંતીને મુગ્ધ
 કરી હતી. તે સાંપ જોઈ ચીસ પાડી ઉઠી એ
 જો, ત્યાં સાપ છે.

કાળા કપડામાં સજાયેલા રંગે ગળાં તે
 ચોરે હાડી કહ્યું : ગભરાશો નહીં મા' ખારીને
 ફેરકું ખાંધી કહી પડવાની માથાકુટ મરી એમ
 કહી તે સાપોજ પાડાને રથાને ઉપયોગ કરી તે
 નીચે કુદી પડ્યો, ચોરની કીમ્મત પર કળાવંતી
 મુગ્ધને જાણવારી કળાવંતી મુગ્ધ થઈ, ત્યાં ફોફ

વાળ સીપાઈઓ ને ફાજલશા તે ખંડમાં ખસી
આવ્યા પણ ઠાની માએ શેર સુઠ ખાધી હોય
કે તે બહાદુર ચોરની પાછળ ગયો.

ખીજે દીવસે સફારે ગામને ગાંઠરે એક
નોટીસ લાગી જેમાં જણાવ્યું હતું કે ખરેખર
પ્રમાણીક ને મરીખ માણસોને કરજે રૂપીઆ
જોઈતા હોય તો ભુતીયે વડલે સાંચકાને કાળા
ચોરને મળવું તે વગર બ્યાજે ને વગર જામીન
મીરીએ રૂપીઆ ધીરજે ખરેખરા ટુંગરીનોએજ
આવવું કપટથી આવનાર દાર થશે.

સીખીતમ કાળો ચોર

શહેરમાં આ નોટીશે ફાસાકલ મચાવ્યો
પાણી ભરવા જતી મેના તે માંચી બેડું
પછાડતી કરજદાર આપને ખમર કરવા
સ્તામાંજ ગંગાજલ આપી પાછા વળતા
કમળાદર સાચ અચડી મડી અવડાવામાંએ

મળાઈ આવી ખંચ હુદયના બારણાં ખુલી ગયા.

કમળાકદને પણ તે કન્યાની ઓચીંતી અથડામણ-કોમળ સ્પર્શ-દંઘક ગમ્યાં તે ઉભો રહ્યો. હસ્યો, મેનાંની આંખમાંથી અમીનો વરસાદ વરસ્યો તે બધ તે પહેલાં મેનાએ પુછ્યું તમે પરણ્યા છો કે ?-ચાકર જાત્રી ખંજવાળી જાત્ર્યો મારા ભોગ લાગ્યા છે કે પરણું ને પરણું પણ કોની સાથે !

તે રંગીલાની રમુજમાં પણ મેનાંનું હૃદય તો પ્રેમને હર્ષથી ફાડું ફાડું થઈ ગયું, તેણે આસપાસ જોયું, શરમથી કમળા કર્મો હાથ પકડ્યો મારી....સા....થે પણ તેજ વખત મહોલ્લામાં લીક્ષા મંગવા નીકળેલો મેનાનો બાપ ત્યાં આવી મહોંચ્યો ને પ્રેમલીલા પડતી મુકાઈ, મેં બાપનો

હાથ પકડી કાઢ્યા ચોરે થોડેલી નોટીશ
 વંચાવા તેડી ગઈ, કમળાકર પશુ સાથે
 ગયો ને તે નોટીશ જે જાડ પર લાગી હતી
 તે જાડ આગળ આવી ઉભા રહેતાં એક
 કાળો આકાર તેના હાથમાં એક મોતીની
 માળા મૂકી દોડી ગયો. તેને દોડી જતો
 જોઈ કમળાકરે ખુબ પાડી હા જોઈ કાળો
 ચોર લાગે છે, અજબ ધવાની વાત હતી
 કે તેણે કમળાકરને પેલી મોતીની માળા
 લેટ આપી હતી કમળા કરે કટ્પના કરી
 કે તેનાં અને મેનાનાં આંગળાના થતા
 પ્રેમ ઇસારા તે ચાલાક ચોરે જોયા હોય
 ને તેથી કહાય ખુશ થઈ આ માળા મેનાં
 માટે લેટ આપી હોય.

વાત પશુ તેમજ હતી ચોરે જાડપા
 છળ છુપાઈ કમળાકરને મેનાનાં નોટીશ

વાંચતાં વાંચતાં રમતા આંગળાં જોઈ તે રસીક ચોરને મળાહે આવી હતી ને તેથી તે રાતની ચોરીમાં આવેલી એક કીમતી માળા ભેટ આપી તે નાસી ગયો, કમળાકરે હસી હ માળા મેનાંની ડાકમાં પહેરાવી પોતે નોટીશ લઈ રાજાને દેખાડવા ઉપડી ગયો.

મેનાનાં હૃદયનો હર્ષ તો હૃદયમાં સમાતો નહી હતો તેણે આ માળાને વરમાળ ગણી હૃદય સાથે ચાંપી જાણે કમળાકરને આહ્વાન દેતી હોય એવું સ્પષ્ટ અનુભવ્યું પરંતુ તેજ વખતે બાપે કહ્યું 'જેટી લાવ એ માળા મને આપ તે વેચીને અનાજ લઈ આવું ઘરમાં કંઈ નથી.

મેના વીચારમાં પડી શૂન્યમરણો ભાસ મે પ્રીયતમે ભેટ આપેલી માળાની મોહીની

વચ્ચે તે ઝોલા ખાવા લાગી, આખર પ્રેમ
 ફાળ્યો, તે બોલી "ના બાપા તે બેટની
 વસ્તુ મરતાં મુખી ન વેચાય, પણ અરેરે,
 તે બીચારી કામળ બાળાને ઠ્યાંથી ખમર
 કે તે માળા હમણાંજ નરવીશાય લહેણી
 ચાલ ફાફળશા ખુંચવી જશે ? ને તેમજ
 થયું, ધન ચોરાઈ ઝોલા હું થવાથી તે વધુ
 દુર બનેલો શેઠીઓ ફાફળશા પ્રાદાણ પાસે
 ઉધરાણીઓ આગ્યો ને મેનાની ઠાકમાં માળા
 બેતાં લેણા પેટે તેણે તે ખુંચવી લીધી,
 મેનાની આંખો ચોધાર આંમુથી ટપકી રહી,
 પણ તેજ વખતે એક ચીકી આવી પડી,
 જેમાં ફાફળશાને ઠાળા ચોરે તાકીત કરી
 હતી કે "ખબરદાર એ માળા મેનાને પાછી
 આપ નહીં તો રાતના હું છુટી જઈશ.

તે દોભી લીલાસની ઓથે છુપાઈ કાળા
 આકારે ફેફેલી આ ચીકી વાંચીનેજ ગલગલ
 ગયો, છતાં તેના દોભે તેને ઉઠાર ખનવા :
 ન લીધો અટલામાં ત્યાં થઈ કોટવાલ નીકળ્યો
 તેને પેલી ચીકી શેઠે વંચાવી ને કોટવાલ
 હીમ્મતથી બોલ્યો “ચીંતા નહીં હાર મારી
 ખાસે લાવો બેઝિ છું એ રાતના કેમ લઈ
 બાય છે” એમ કહી હાર તેણે પોતાના
 સ્વાધીનમાં લીધો, પણ એજ વખતે બીજી
 ચીકી આવી કે ‘હુશીયાર તારાથી રખાય
 તેટલી તકેદારી રાખજે રાતના હું એ હાર
 ઉઠાવી જઈશ.

લીખીતંગ કાળો ચોર.

કોટવાળ : કંપી ગયો, પણ તે છતાં
 હીમ્મત રાખી તે ચીકી ફેફેનાર આકાર

પાછળ ઢોઢયો, પણ તે ચાલાક ચોર હવામાં
મળી ગયો,

તેજ સાંજના સુતીયે વડલે મેનાનો
ગરીબ બાપ ને બીજી શાહુકારના કરજની
રીબાતા ગરીબો કાળા ચોરનું કરજ કાઢવા
એકત્ર થયા. કાળા ચોરે ચોકસ વાગદે
સુર્વને વગર બામીનગીરીએ રકમો ખીરીને
મેનાનાં બાપને બ્રાહ્મણ ગણી બક્ષીસ આપી,
એટલામાં ગરીબોનાં વેપમાં કાળા ચોરને
પકડવા રાજના માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા,
કાળા ચોરે તેઓના પગલા પરથીજ તેઓનું
કપટ પકડી પાડ્યું ને પોતાના સામીતોને
ઉશારી કરતાં તેઓએ તે સર્વ રાજસેવકોને
પકડી લીધા.

કબો ચોર તેઓને બચાવ ચીલા કરે

એ પહેલાં મેનાં ત્યાં દોડતી આવી ને તે
 રાજસેવકોની ટોળીમાં સપડાયેલા કમળાકરને
 છોડવા કાળા ચોરને પગે પડી, કાળો ચોર
 પણ કમળાકરને જોઈ હસી બોલ્યો મહારાજ
 લાડુ ખાવાનું છોડી આ લઠાઈ પર આવ-
 વાનું ક્યાંથી સુઝયું એમ કહી તેને છુટો
 કરી બાકીનાને સઘળાને ડુંગર ઉપર લઈ
 અંગુઠા પકડાવાની સજા સહન કરવા મોકલી
 આપ્યા પછી તે મેના તરફ જોઈ બોલ્યો
 બોલ બેન કાંઈ કહેવું છે ?

તે છોકરી શરમથી બોલી હા હું એમને
 ચાહું છું પણ તે મારી કેટલીએક આજીજી
 છતાં લગ્ન કરવા ના કહે છે.

કાળા ચોરે હસી કમળાકર તરફ જોઈ
 કહ્યું કેમ આજીજીઆઈ, આ પતીત ગ્રેમી

કન્યાની યાચનાનો અસ્વીકાર કરી શાસ્ત્રની
આજ્ઞા ઉત્તરવવી છે.

કમળાકર તો ચોરનું આવું વીરતા
ભયું ભાષણ સાંભળી ચક્રીત થઈ ગયો હતો
છતાં જોડ્યો ના મારે નથી પરણવું ?

કાચોરે તુરત હસતા હસતા કમરમાંથી
છેરા ખેંચી કાઢ્યો ને કહ્યું શું કહ્યું ? તે
પ્રાણલગાડતો છેરા ભેટાની સાથ આંખ
મીંચી જોડ્યો ના-ના નહીં પરણું ? પરંતુ
તેજ વખતે ડાળા ચોરે તેનો હાથ લઈ
મેનાનો હસ્ત મેળાપ કરી લીધો ને પોતાની
ચુકાનો સ્તેષ લીધો એકાંત થતાં મેનાએ
કમળાકરને ચુંબન લીધું ત્યારેજ તેને ખબર
પડી કે પરણ્યાની મળક કેવી છે.

ચાલો એ એકાંતમાં રસના છુટવા

ફાંસા આપણે નિહાળવા રહેવું એ અવી
વક કહેવાય આપણે કાળા ચોરની વાસે
જઈએ, તે પોતાની શુદ્ધિમાં ન તો હતો,
અટકાયા એક કાળા પુરખામાં સજ
થયેલી યુવતીએ તેને અટકાવ્યો, તે સમકથો,
ને પુછ્યું તું કોણ છે ?

સોએ પુરખો હિયો કરતાંજ ચાર
આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યો, “કોણ કળાવતી,
અત્યારે તું અહીં?—ને હા તે ફાંસાની
યુવાન અલેતી કન્યા કળાવતી હતી,

તે પાલી “હા હું આવી છું તમને
વરવા ? કેમકે મારા પીતાએ એક ગઝાસ્તે
મુખ પેશાદારના પુત્ર સાથે મારાં લગ્ન
કરી આપવાની ગોઠવણ કરી, જે તે બહુ સુલ
કરી, “હું તો કોઈ બનીશ લક્ષણ મળે
પણ આ હું છું.

મારા બાપેખીજવાદમાં જ કહી દીધું કે
“બત્રીશ લાકડો છે ઠાળો ચાર કેાઠ વાણી
ચાનો દીકરા તો નહીં મળે,

મેં પણ વેગમાં ને વેગમાં કહી દીધું કે
તો હું કાળા ચારને પરણીશ, પરંતુ મૂર્ખ
સાથ પરણી છવન બરબાદ નહીં કરીશ”
બસ એ બોલાઈ ગયેલું વચન ત્રીજા કરવા
આપને વરવા આવી છું. માટે મારા
સ્વીકાર કરો.

ઠાળો ચાર તો આ ચતુર કન્યાનું
સાકસ એક વીચારમાં પડી ગયો ને કહ્યું
‘પરંતુ હું ચાર છું તું ઉત્તમ કુળની કન્યા
કંઈક વીચાર તો કર.’

કળાવતી બોલી ‘હા પણ ઉદારતા ને
બહાદુરીને ગરીબો તરફની દયામા રાખ
મળું કરતાં ચલીસાતા છે.’

‘તોપણ જો હું રંગે કાળો છું, કદરપો
છું’ ચોરે વધતી કસોટી કરી.

કળાવતી બોલી-કૃષ્ણ પણ કાળા હતા
છતાં ગોરી શધીકાએ તેને ચાહ્યા હતા,
મેઘ પણ કાળો છે છતાં રૂપાળી વીજળી તેને
જોઈ રીઝી નાચે છે, હું પણ આપને એમજ
ચાહું છું ગુણને પુજનાદ પાસે રૂપકૂરૂપની
હલીદ નકામી છે માટે સ્વીકાર કરો.

કળાવતીના આટલા આગ્રહ છતાં પણ
આ ચોરે કહ્યું ‘હું તેમ કરી શકું તેમ નથી
એમ કહી ચાલવા માંડ્યું કે તુરત કળાવ-
તીએ નીઆસ મુકી નજીકના કુવા તરફ
જીવનનો અંત આણવા ચાલવા માંડ્યું, ચોરે
તે જોયું ને આવીને એકદમ તેને પકડી લીધી
ધીરજ આપી પોતાની ગુફામાં લઈ ગયો ને

કહ્યું 'કાશનો દીવસ જવાહે પછી હું તને 'વ
 દનો નીર્ધુયઃઆંપીશ' એમ કહી તે કોટવા
 યના કબજામાંથી પેલો હાર ઉઠાવી લાવવા
 કળાવંતીને શુક્રાસાજ રાખી ઉપડી ગયો.

કોટવાએ ચોક્કીની વચ્ચે ખાટલો ઠાળી
 તે ઉપર છીકું બાંધી તેમાં જળથી ભરેલી
 ઘાળીમાં મો રહા મુક્યો હતો કે જોથી
 ઠાળો ને ૧ એ લેવા આવતા ઘાળી છતકાક
 પાણી પડતાં પોતે ભગૃત થઇ તેને પકડી
 લઇ શકે, કાળા દુર ને કીના છાપરા પર
 વડી નળીયું ખસેડી તે જોયું ને ઘાળીનું
 પાણી ફોડાની નળી વડે ભુમી લઇ હાર
 ઉઠાવી નાંડે પરંતુ એક પહેરગીનું ધ્યાન
 પડતાં તેણે ભુમ પાડી પહેરીગરો પાછા
 પડ્યા ઠાળો ચાર એક જગ્યાએ આવી છપાઇ

ગયો પહેરીગઢે ત્યાંથી ખસાર થઈ ગયા પત્ની
તે જવાની તૈયારી કરતો હતો એટલામાં
એક હાસીને છેલ્લે ચાલી જતી જોઈ ને તેની
હીલચાલને ચાલ પરથી આ ચતુર ચારે
સમજી લીધું કે મધરાત્રે કોઈ ચારની
શોધમાં જતી હોય એમ લાગે છે.

કાળા કોઈ ને ને અટકાવી કંઈ કેમ તું
કોઈ ચારને શોધે છે કે તે ચાલાક હાસી
આ ચારની ચતુરાઈથી અજબ થઈ બોલી
તું ખરેખર કોઈ ચતુર લાગે છે હું મારી
બાઈ મારે તું ચારે છે તેમ કોઈ ચતુર ચાર
શોધું છું તું આવીશ ?

ચાર કંઈ હંકા વિચારમાં પડ્યો ને
બોલ્યો હા ચાલ હું આવું છું—તે તેની
સાથે ગયો હાસી તુરત કસ્તુરચંદની હવે-

હીમાં દાખલ થઈ ચતુર ચારને અંદર હીપા.

તો ઉપરની મેડી પર જોયું તો ખુદ
કસ્તુરચંદની સતી સ્ત્રી શરીકળાજ કામાતુર
થઈ ચારનો સંગ કરવાની ઇચ્છાથી શણગાર
સજી ઉભી હતી અને ખરેખર રામની કપટ
ખુદાની મહનસ પીતાં સતીની આ હાલત
માં હતી છતાં આવી મનોહશામાં જો તેને
પતીનાં વચનો યાદ આવ્યાં હતાં કે કેમ
ચતુરનો સંગ કરજો ને તેથી હાસીને કોઈ
ચતુર નરને લઈ આવવા કહ્યું.

ફાટ રાજા મુખા વેશમાં તે રાત્રે તે
ધરની નજદીક બાટકટો હતો, તેની હાસી
ખોલાવી લાવી કસ્તુરચંદની સ્ત્રી
જોકે પાણીનો અમુરો થડો મોકલી સમસ્યામાં
તેની ખરીદા કરી, તો રાજા ગમાર માણમ

પડવાથી તેને ધક્કા મારી બહાર કાઢી
 બીજાને લાવવાનું કહેતાં હાથી ઉપર મુજબ
 કાળા ચોરને લઈ આવી હતી, બહાર છુપા
 થેલા રાજાએ ચોરને અંદર જતાં જોયા. ને
 તુરત તે બહાર નીકળતાં પકડી લેવાની ને
 શેઠાણી સાથના તેના સમાગમની વાત
 લોકો સમક્ષ જાહેર કરાવી તેણે કર્તુણ્ય
 હતું પાણી ઉતારવાની ગોઠવણ કરી.

જ્યારે આ બાબત અંદર ગયેલા ગુણ-
 વાન ચોરે શેઠાણીની સલુશયા પુરી કરી
 પોતાની ચતુરાઈની ખાત્રી આપતાં મહન
 રસથી વ્યાકુળ થયેલી શેઠાણી ચોરનો સમા-
 ગમ દરવા તૈયાર થઈ, પરંતુ પવિત્ર ચોરે
 તેની પરાધીનતા આશ્ચર્યના સંજોગથી
 સમજી જઈ સમાગમ પહેલા તેને કડે જો

નહાવા કહ્યું-ઠંડા જળનો સ્પર્શ થતાં મહન
 રસનો નીશો દુર થયો, ને શેઠાણીને પોતાંતું
 શીયળ બચાવા બહલ ચોરને પગે પડી, ચોરે
 તેણીને આ વાત કોઇને નહી કહેવાતું વચન
 આપી, રખસઠ લીધી. પરંતું અક્ષસોસ બહાર
 આવતાંજ રાજનાં માઝુસોએ તેને પકડી
 લીધો અને સવારમાં તેને સુળી પાસે
 ઉભો ઢીધો,

રાજાએ કહ્યું સવ ટોળે મંગેલા લોકોની
 સમક્ષ 'આ બહાદુર ચોર ગઇ રાત તે ક્યાં
 વીતાવી ? એ જો સર્વ સાંભળે તેમ જાહેર
 કર, તો હું તને જીવતો છોડું?—ચોરે કહ્યું
 'ઓ રાજા હું તે મરતાં સુખી નહી દરીશ'
 રાજાએ તુરત તેને સુળીએ ચઢવા આજ્ઞા
 દરી, એજ વખતે શૂદ્રામાં રહેલી કમીવં

તીને ખબર પડતાં તે શુભ પુંજી ને મનથી
ચોરને વરી ચુકેલી સુંકરી દાડતી આવી ને
ચોરની સાથે પોતે પણ મરવા તૈયાર થઇ.

ત્યાં ઉભી રહીને જોતી શશીકાનાની
દાસીએ આ કરુણાજનક દૃશ્ય જોયો ને
દાડી જઇ પોતાની શેઠાણીને વાત કરી કે
બાઇ તમારી ઇજ્જત રાખવા ચોર ને તેની
યુવાન ધણીયાણી મરે છે.

શશીકાનાને પોતાની બાત માટે ખીસ્કાર
આવ્યો તે સતીએ તુરત કંઈ નીશ્ચય કર્યો
ઝેર પાચેલી અંગુઠી પોતાની સાથે લીધી
ને ચોરને શુભીએ ચઢાવે એ પહેલાં આવી
શુભીના મેદાનમાં ઉભા રહી ને રાજા અને
લોકો સાંભળે તેમ રાતવાણો બનાવ ઠહી
દેખાડી પોતાની પવીત્રતાની ખાત્રી આપી.

ઝેરની અંશુકી ચુસી ત્યાંજ મુડકું થઈ પડી.

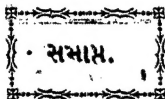
એજ વખતે ચોર-કાગોચોર ચીસ પાડી દોડયો-તેણે તે મરતી સતીને પોતાના ખોળામાં છૂલી લીધી, ને કહ્યું ‘અરે સતી સતી તું જરા મારા તરફ જો હું કોણ છું? પણ અફસોસ તે ચોર પોતાની ઝાગળ આપે એ પહેલાં તો સતીનો પ્રાણ પરદોઢે પહોંચી ગયો, રાજના કપટથી થયેલા માનસીક પાપનું પ્રાયશ્ચીત કરવા ઉપડી ગયો.

થયું સતીની હત્યાથી દૂધીયા તળાવના જળ સુકાયા, લોકો પાણી વગર તરફડવા લાગ્યા. જોશીએ કહ્યું ‘બત્રીશ લક્ષણા દંપતીનો લો ઠ ચઢે તો વરુણદેવ પાણી આપે

તુરત બત્રીશ લક્ષણા કાળા ચોરે ને તેની પ્રીયતમા કળાવંતીએ આ બીડું

ઝડપે લોકોને સુખી કરવા લગ્નના બાધેલા
 મીઠાગ સાથ તળાવમાં પ્રવેશ કર્યો, તળા
 વમાં પાણી છુટ્યા ધીમે ધીમે પાણી તે
 ગુણવાન દંપતી ઉપર ફરી વળ્યાં,

આવો જુઓ તે ચોર કોણ હતો, ને
 આવા દેવીસોગ ને અંતે તે મૃત્યુને જીત્યો
 કે કુમ ? તે પડદાપર

મુદ્રક—છાત્રુભાઈ ઝીણાભાઈ દેસાઈ.

મુદ્રણાલય—શ્રી કૃષ્ણ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ટાવર રોડ,
સુર.
